

HONOR CARGILL-MARTIN

MESSALINA

Lugu impeeriumist, laimust ja abielurikkumisest

Tõlkinud Kristjan Tedre

Originaali tiitel:
Honor Cargill-Martin
Messalina
A Story of Empire, Slander and Adultery
Head of Zeus
An Apollo Book

Toimetaja Ivika Arumäe
Keeletoimetaja Marilyn Fridolin
Kujundaja Kaspar Ehlvest
Küljendaja Erje Hakman

Antiikautorite tekstid on tõlkinud Kristjan Tedre inglise
ja Marilyn Fridolin ladina keelest käesoleva teose tarbeks,
kui pole märgitud teisiti.

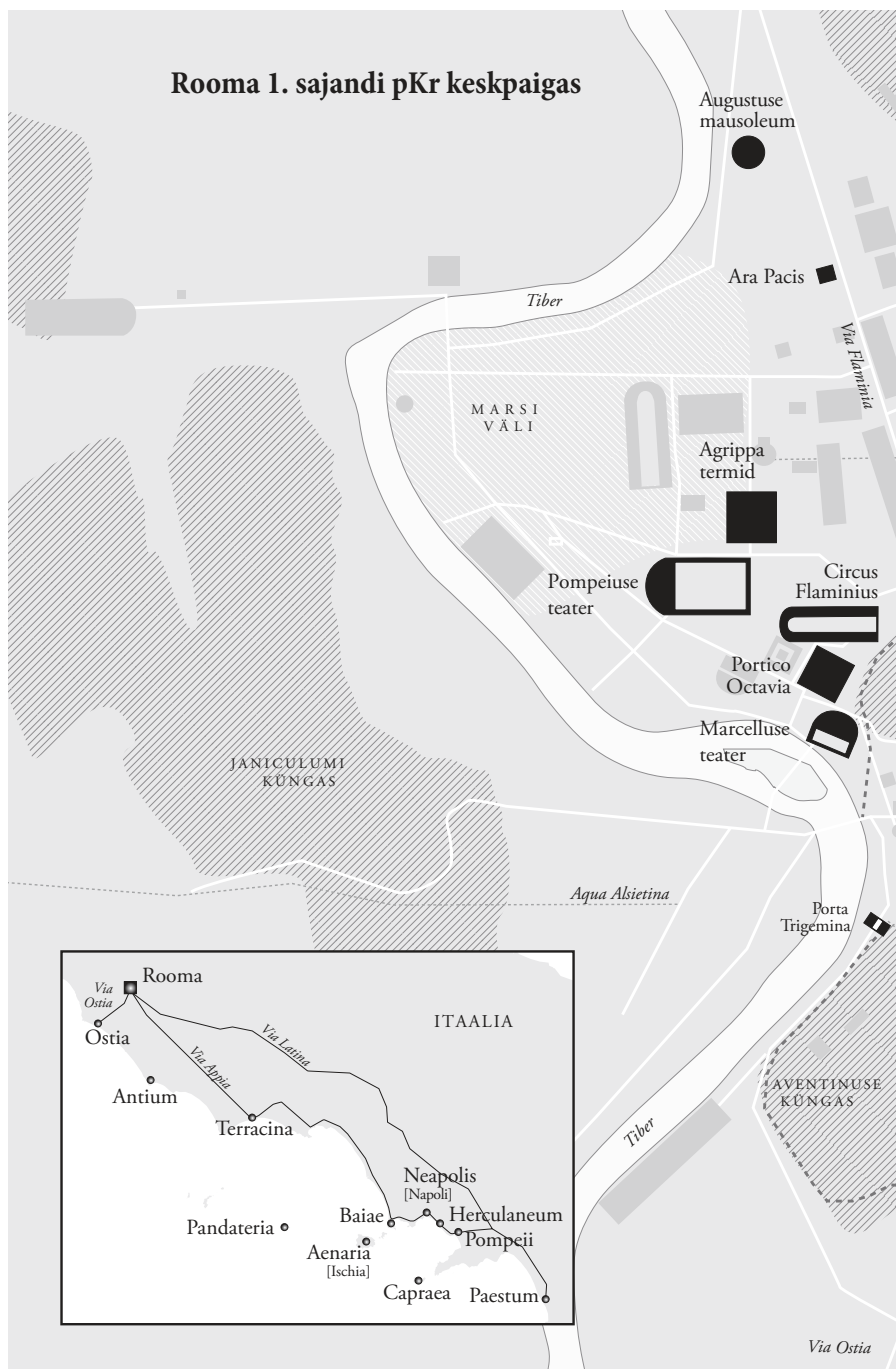
*Esikaanel: Messalina. Peder Severin Krøyer, 1881.
Göteborgi kunstimuuseum.
Wikimedia Commons, avalik omand.*

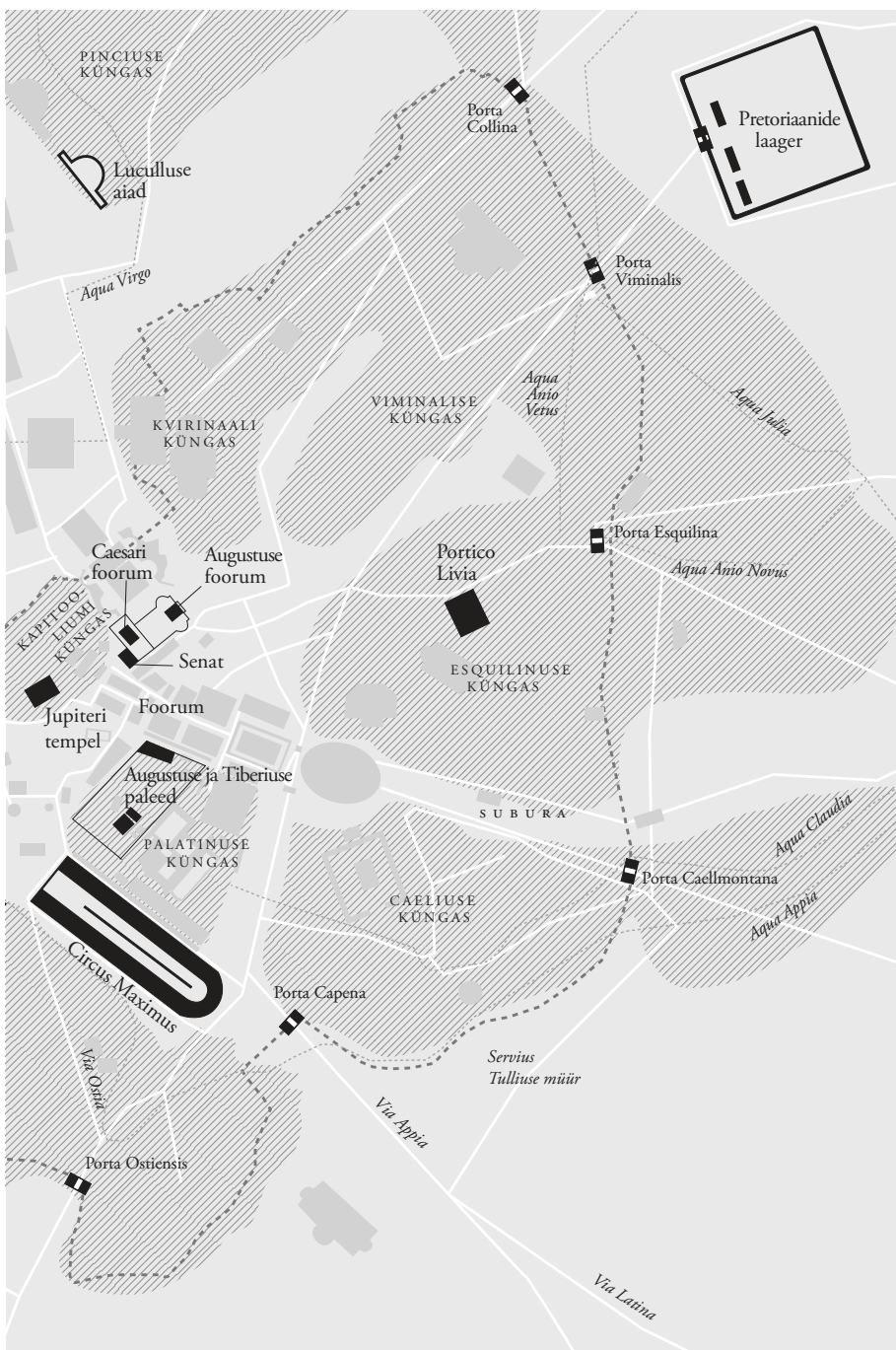
© Honor Cargill-Martin, 2023
Tõlge eesti keelde © Kristjan Tedre ja kirjastus Argo, 2024
ISBN 978-9916-704-62-2
Trükitud Tallinna Raamatutrukikojas

Minu emale Perditale, kes õpetas mind kirjutama ja mõtlema.

SISUKORD

Kaardid	8
Sugupuud	12
Kronoloogia	21
Tegelased	23
Sissejuhatus	29
Eessõna	38
I. Pulmad ja matused	44
II. Marmorist näitelava	53
III. Haridus	64
IV. Tiberiuse tõlgendamine	74
V. Pulmadeks sobimatu aasta	87
VI. Sild üle lahe	103
VII. Kuningas on surnud, elagu kuningas	118
VIII. Domina	137
IX. Madonna Messalina	151
X. Messalina õukond	163
XI. Messalina triumf	182
XII. Intriidid ja kartused	193
XIII. Poliitika ja kõlvatused	209
XIV. Abielurikkujatel on löbu laialt	219
XV. Aed, mille pärast võiks tappa	232
XVI. Teistpidi loetud lõpp	246
XVII. Hoorast keisrinna	265
XVIII. Octavia ja Britannicuse tragöödia	282
XIX. Epiloog: Messalinad	293
Lõppsõna	324
Tänuavaldused	328
Märkused	330
Illustratsioonide allikad	354
Bibliograafia	355
Isikunimede register	369

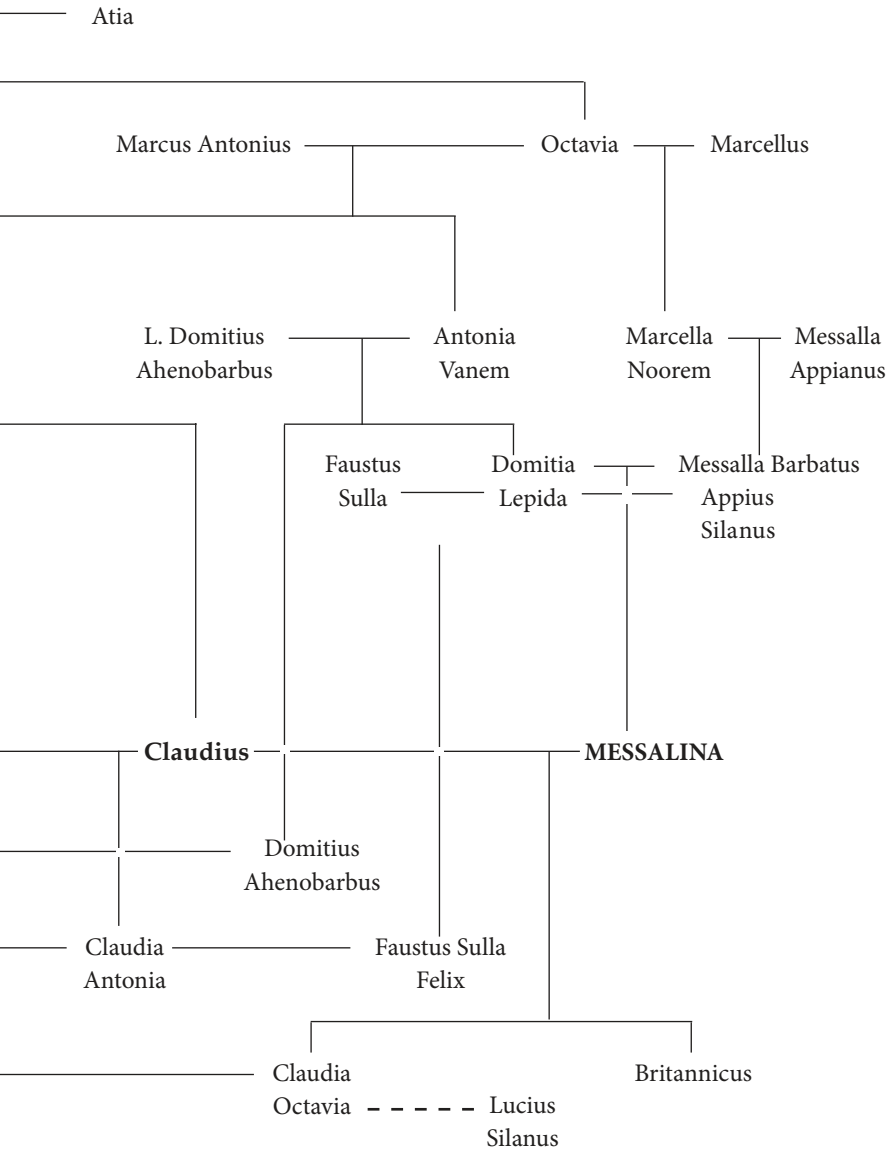

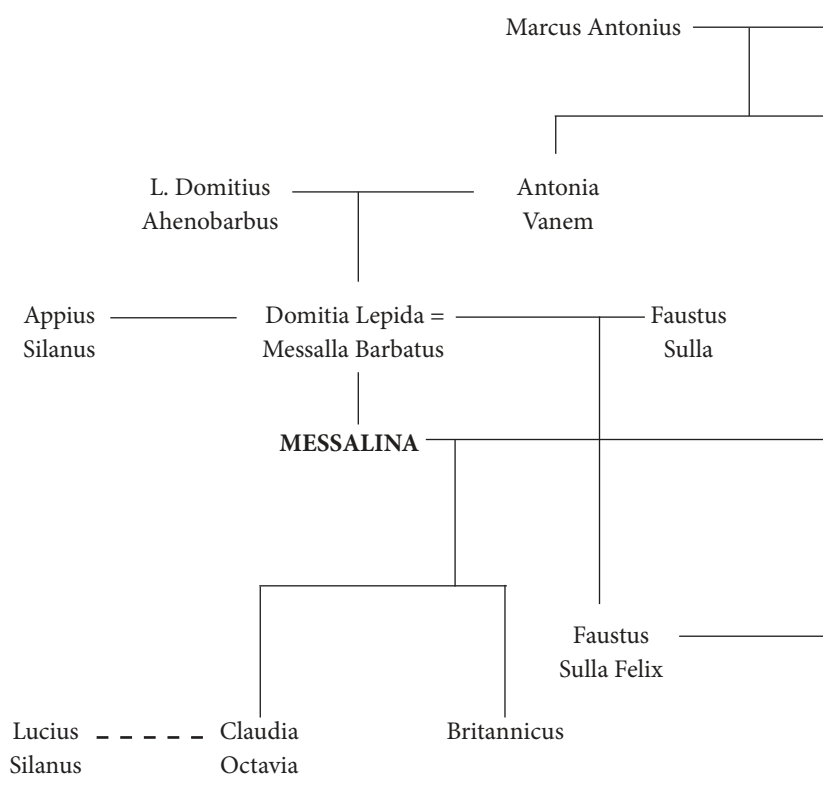

Rooma keisririik 1. sajandi keskpaigas pKr

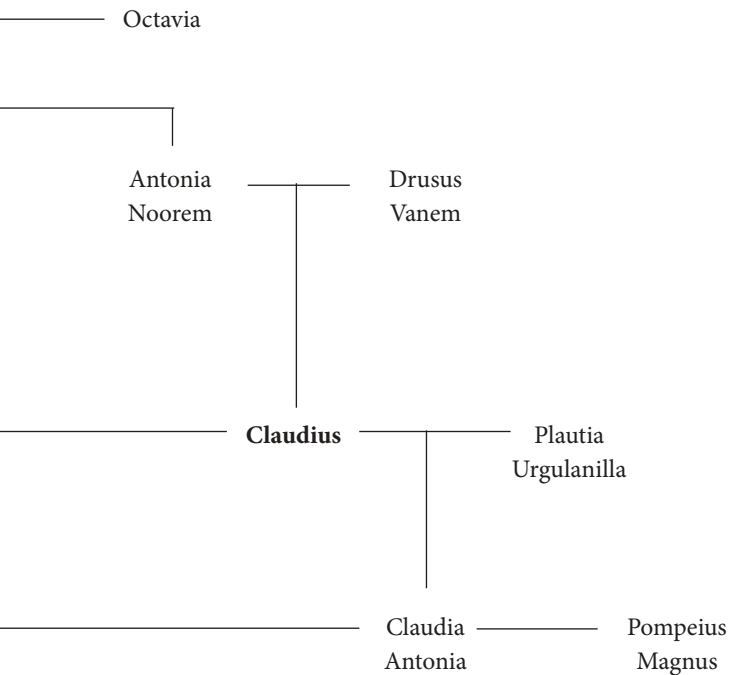

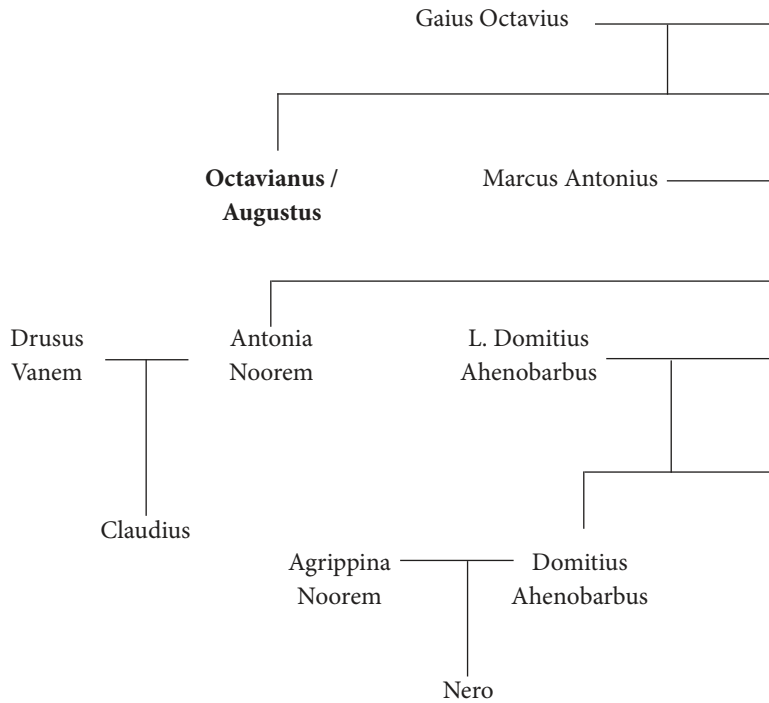
Juliuste-Claudiuste sugupuu

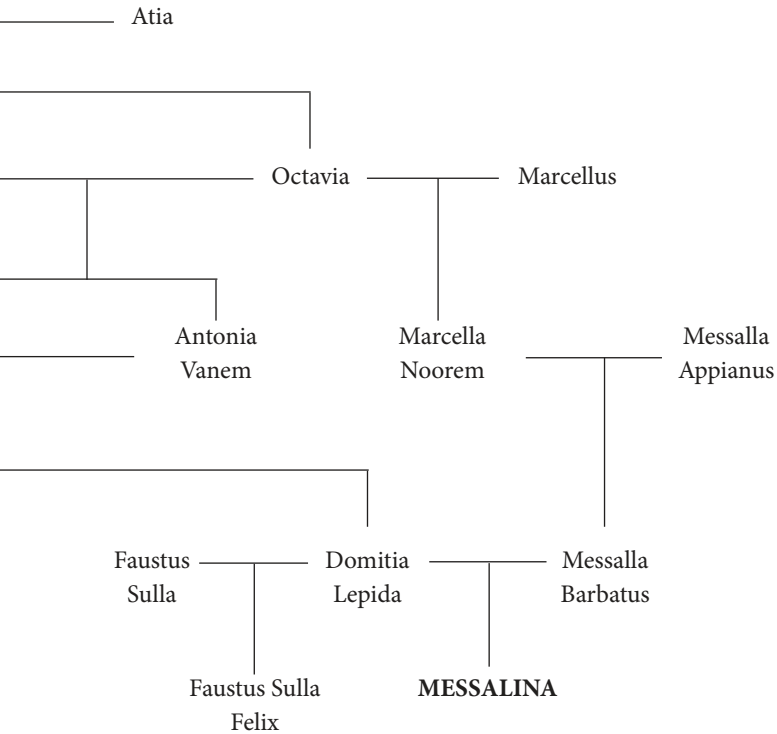

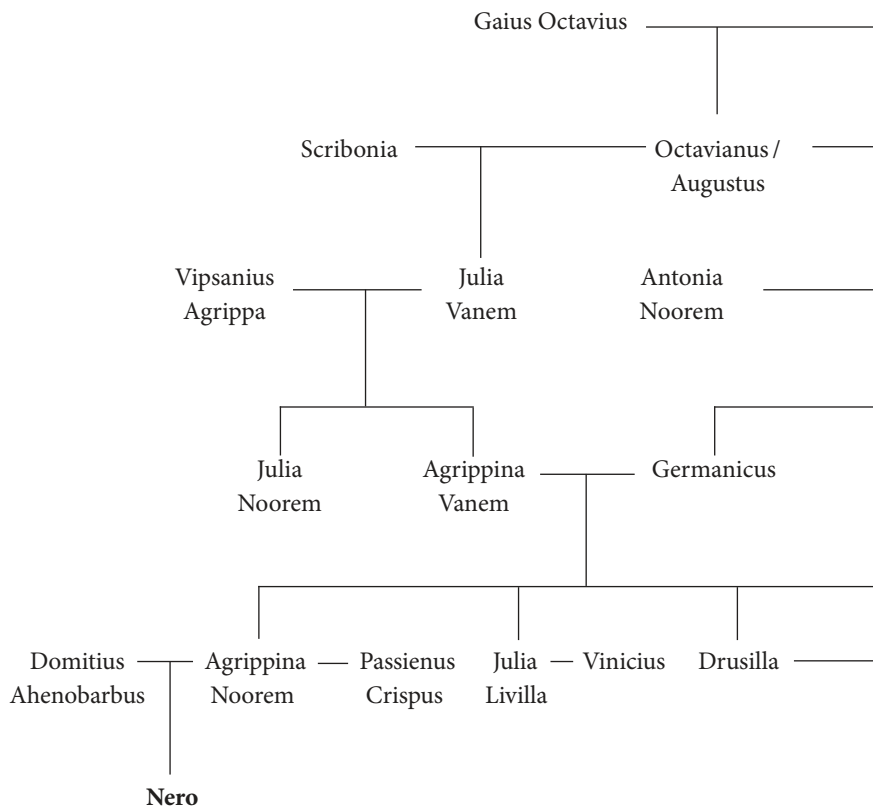
Messalina ja Claudiuse perekond

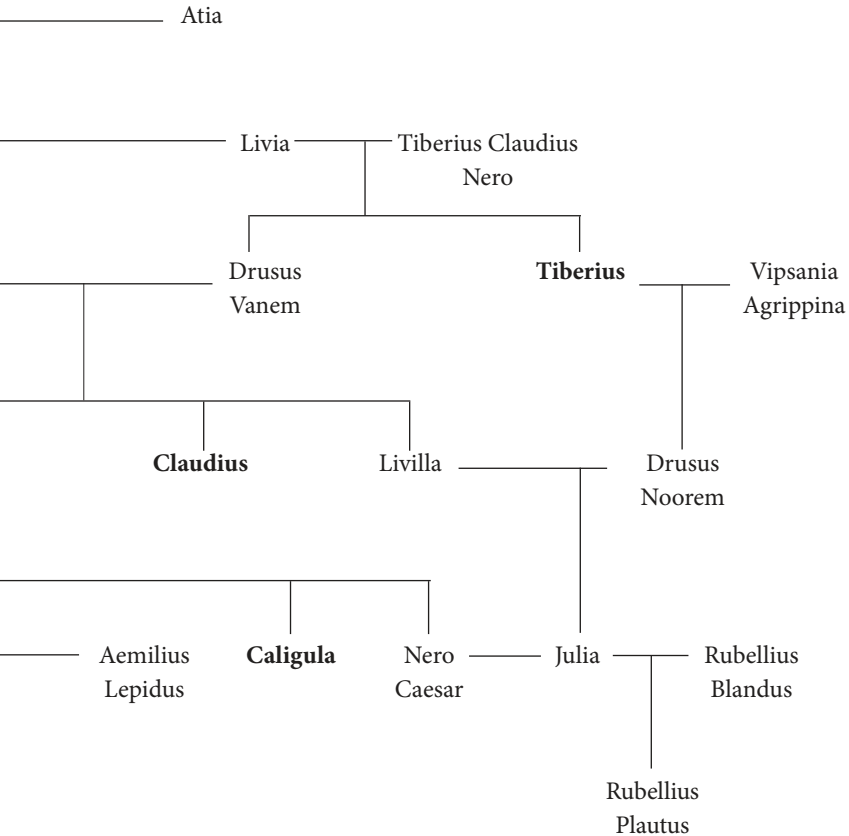

Messalina suguvõsa sidemed tema abiellumise ajal

Keiserliku perekonna tütred ja nende abikaasad

*Parima ja kauneima patriitside soost
veavad haletsusväärsele otsale vastu
Messalina silmad.*

JUVENALIS, „SATIIRID“, 10.331–333

KRONOLOOGIA

31 eKr: Augustus võidab Aktioni lahingus Antoniust ja Kleopatrat, saades sellega sisuliselt Rooma impeeriumi ainuvalitsejaks: Juliuste-Claudiuste dünastia saab alguse

27 eKr: Augustus sõlmib põhiseadusliku leppe, mis kinnistab tema ülemvõimu

1. august 10 eKr: sünnib tulevane keiser Claudius

19. august 14 pKr: Augustus sureb, keisriks saab Tiberius

u 20: Messalina sünnib

16. märts 37: Tiberius sureb, keisriks saab Caligula

37: Claudius on esimest korda konsul

38: Messalina abiellub Claudiusega

Sügis 39: Väidetav Gaetulicuse vandenõu toob kaasa Caligula õdede pagendusse saatmise

Talv 39/40: Messalina sünnitab oma esimese lapse Claudia Octavia

24. jaanuar 41: Caligula tapetakse koos oma naise Milonia Caesonia ja nende pisitütrega

25. jaanuar 41: Claudius saab keisriks

12. veebruar 41: Messalina sünnitab Britannicuse

41: Senat otsustab anda Messalinale augusta tiitli, kuid Claudius lükkab austusavalduse tagasi

41: Keiserliku pere liiget Julia Livillat ja filosoof Senecat süüdistatakse abielurikkumises ja nad pagendatakse

42: Messalina kasuisa Appius Silanuse surm

42: Scribonianus püüab rea tuntud isikute toel võimu haarata; mäss surutakse maha

43: Claudius tungib Britanniasse

43: Pretoriaanide prefekti Catonius Justuse surm

43: Keiserliku perekonna liikme Julia surm

44: Messalina osaleb Claudiusse triumfiparaadil, senat annab talle mitmeid uusi aunimetusi

47: Claudia Antonia mehe Pompeius Magnuse surm; Claudia Antonia abiellub Messalina kasuvennaga

47: Valerius Asiaticuse surm

47 või 48: Keiserliku vabakslastu Polybiuse surm

Sügis 48: Messalina tähistab väidetavalt oma bigaamset abielu armukese Gaius Siliusega. See toob kaasa tema ja ta paljude kaasosaliste hukkamise

1. jaanuar 49: Claudius abiellub uuesti, seekord Agrippinaga

53: Messalina tütar Octavia abiellub Agrippina poja Neroga

13. oktoober 54: Claudius sureb ja keisriks saab Nero

55. aasta alguspool: Messalina poeg Britannicus sureb kahtlastel asjaoludel

62: Messalina tütar Octavia saadetakse pagendusse ja mõrvatakse

TEGELASED

MESSALINA PEREKOND

Domitia Lepida: Messalina ema.

Messalla Barbatus: Messalina isa. Suri, kui tütar oli väga noor.

Faustus Sulla: Domitia Lepida teine mees. Messalina kasuisa.

Faustus Sulla Felix: Messalina poolvend. Hiljem abiellus tema kasutütre Claudia Antoniaga.

Claudius: Messalina abikaasa. Rooma keiser.

Claudia Octavia: Messalina ja Claudius tütar. Hiljem keiser Nero naine.

Britannicus: Messalina ja Claudius poeg.

CLAUDIUSE PEREKOND

Antonia Noorem: Claudius range ema.

Drusus Vanem: Claudius surnud isa.

Germanicus: Claudius armastatud vend. Suri kahtlastel asjaoludel. Abielus Agrippina Vanemaga, keiser Caligula ja tolle õdede isa.

Livilla: Claudius õde. Teda süüdistati selles, et ta aitas oma armukesel Seianusel mõrvata oma mehe Drususe.

Plautia Urgulanilla: Claudius esimene naine. Lahutati seoses skandaaliga, mis puudutas süüdistusi verepilastuses ja mõrvas.

Claudius Drusus: Claudiusse ja tema esimese naise poeg. Suri teismelisena, kui õhkuvisatud pirn talle kurku läks.

Aelia Paetina: Claudiusse teine naine. Lahutati tühisel ettekäändel.

Claudia Antonia: Claudiusse ja tema teise naise tütar. Messalina kasutütar.

AUGUSTUSE ÕUKOND

Octavianus/Augustus: Rooma esimene keiser. Tema nimi oli Octavianus, kuni ta aastal 27 eKr võttis aunime Augustus.

Octavia: Augustuse armastatud ja mõjukas õde. Messalina vahetu esivanem.

Livia: Augustuse naine. Rooma esimese tõelise keisrinnana oli tema päralt ennenägematu võim ja prestiiž. Augustuse järeltulija Tiberiusse ema.

Julia Vanem: Augustuse tütar. Tiberiusse teine naine. Pagendati pärast skandaalseid süüdistusi abielurikkumises.

Julia Noorem: Julia Vanema tütar. Augustuse tütretütar. Hiljem pagendati nagu ta ema, süüdistatuna abielurikkumises.

TIBERIUSE ÕUKOND

Tiberius: Livia poeg. Augustuse kasupoeg. Rooma teine keiser.

Seianus: Tiberiusse aegne mõjukas pretoriaanide prefekt. Kurja nõuandja arhetüüp.

Drusus: Tiberiusse poeg. Hiljem arvati, et ta langes oma naise Livilla ja Seianuse mürgitamise ohvriks.

Agrippina Vanem: Claudiusse venna Germanicuse naine ja Caligula ning tolle õdede ema. Ta kujunes Tiberiusse vastaste käilakujuks ja saadeti pagendusse.

CALIGULA ÕUKOND

Caligula: Rooma kolmas keiser, isepäisuse poolest tuntud noor mees, Claudiusse vennapoeg.

Drusilla: Caligula lemmikõde ja väidetav armuke. Pärast surma kummardati kui jumalannat.

Aemilius Lepidus: Drusilla mees. Väidetavalt oli vahekorras kõigi oma naise õdede-vendadega: Caligula, Julia Livilla ja Agrippinaga. Hukati süüdistatuna vandenõus ja abielurikkumises.

Gaetulicus: Ülem-Germaania asehaldur. Hukati väidetavas Caligula-vastases vandenõus osalemise eest.

Livia Orestilla: Caligula teine naine, kellega Caligula abiellus Livia teise mehega peetaval pulmalepeol.

Lollia Paulina: Caligula jõukas kolmas naine.

Milonia Caesonia: Caligula neljas naine ja tema tütre ema. Tema ja ta laps tapeti koos Caligulaga.

PRETORIAANID

Cassius Chaerea: pretoriaanide tribuun, vabariiklike veendumustega lugupeetud mees. Üks Caligula-vastase vandenõu juhte.

Cornelius Sabinus: pretoriaanide tribuun, kes osales Caligula-vastases vandenõus.

Catonius Justus: pretoriaanide prefekt Claudiusse võimuloleku esimesel aastatel. Hukati väidetavalt Messalina käsul.

Rufrius Crispinus: pretoriaanide prefekt. Messalina ustav toetaja.

Lusius Geta: pretoriaanide prefekt. Messalina languse ajal astus tema vastu, hiljem peeti teda Messalina mälestusele liiga truuks ja ta kõrvaldati.

PALEE ÕUKOND MESSALINA AJAL***Vabakslastud, orjad ja teenijad***

Narcissus: mõjukas vabakslastu, kes vastutas keisri kirjavahetuse eest. Messalina lähim liitlane, kellest sai tema surmavaenlane.

Callistus ja Pallas: kaks mõjukat vabakslastut Claudiuse õukonnas.

Calpurnia ja Kleopatra: kaks keisri armukest.

Sosibus: Britannicuse õpetaja ja Messalina liitlane.

Keiserliku suguvõsa muud liikmed Claudiuse õukonnas

Julia Livilla: üks Caligula õdedest. Pärast Claudiuse võimuletulekut kutsuti pagendusest tagasi. Süüdistati abielurikkumises Senecaga ja pagendati väidetavalt Messalina nõudmisel.

Marcus Vinicius: Julia Livilla mees. Hilisemad kuulujutud süüdistasid Messalinat tema mürgitamises.

Julia Livia: Livilla ja Drususe tütar. Väidetavalt tapeti Messalina nõudmisel.

Pompeius Magnus: aastal 41 abiellus Messalina kasutütrega Claudia Antoniaga, kuid hiljem hukati.

Lucius Silanus: kihlatud Messalina lapseas tütrega Claudia Octaviaga. Agrippina käsul sunniti enesetappu sooritama.

Appius Silanus: Messalina ema Domitia Lepida kolmas mees. Hukati väidetavalt Messalina ja Narcissuse väljamõeldud unenäo alusel.

Agrippina Noorem: üks Caligula õdedest. Keiser Nero ema. Abiellus oma onu Claudiusega pärast Messalina langemist. Teda süüdistati Claudiuse mõrva korraldamises.

Passienus Crispus: Agrippina Noorema teine abikaasa. Kuulus teravmeelitseja ja Claudiuse režiimile ustav mees.

Õukonna naised

Poppaea Sabina Vanem: kuulus iludus. Väidetavalt Messalina konkurent tantsija Mnesteri tähelepanu pärast. Sunniti enesetapule väidetava armuloo tõttu Valerius Asiaticusega. Tema nimekaimust tütar sai Octavia asemel Nero naiseks.

Arria: Messalina lähedane sõber. Võttis endalt elu koos armastatud mehe Caecina Paetusega.

Pomponia Graecina: Claudiusse väejuhi Plautiusse naine. Kandis elu lõpuni leinarõivaid protestiks Julia Livia kohtlemise vastu.

Junia Silana: Gaius Siliuse õilis ja laitmatu naine. Lahutas abielu, tõenäoliselt mehe armuloo tõttu Messalinaga.

Junia Calvina: Lucius Silanuse kaunis õde. Süüdistused verepilastuses tõid kaasa ta venna enesetapu ja tema enda (ajutise) pagenduse.

Senaatorid

Publius Suillius: osav kõnemees ja kurikuulus süüdistaja. Messalina kauaaegne liitlane.

Lucius Vitellius: Messalina liitlane senatis suurema osa tema võimuloleku ajast. Tema samanimeline poeg oli hiljem lühikest aega keiser.

Seneca: õukondlane ja stoikust filosoof. Teda süüdistati abielurikkumises Julia Livillaga ja pagendati, väidetavalt Messalina nõudmisel. Hiljem Nero koduõpetaja.

Camillus Scribonianus: Dalmaatsia asehaldur. Alustas lühikeseks jäänud mässu Claudiusse vastu. Sooritas enesetapu või tapeti.

Caecina Paetus: sunniti endalt elu võtma osalemise eest Scribonianuse mässus. Ka tema armastav naine Arria tappis enda.

Aulus Plautius: Claudiusse kõige väljapaistvam väejuht. Britannia sõjaretke kavandaja.

Valerius Asiaticus: Galliast pärit ülikas ja tuntud senaator. Sunniti enesetappu sooritama pärast süüdimõistmist vandenõus ja seksuaalsetes rikkumistes, väidetavalt Messalina surve.

Messalina väidetavad armukesed ja käsilased

Gaius Silius: Rooma kauneim noor aristokraat. Väidetavalt Messalina armuke, tema teine mees ja kaasvandenõulane.

Mnester: vastupandamatu pantomiimistaar. Väidetavalt Caligula ja hiljem Messalina armuke.

Polybius: mõjukas vabakslastu, Claudiusse kirjandusnõunik. Väidetavalt üks Messalina armuke, kes tema käsul tapeti.

Traulus Montanus: rabavalt ilus ja süütu noor ratsanik. Väidetavalt kutsus Messalina ta enda juurde, magatas teda ja jättis ta hommikul maha.

Vettius Valens: tuntud arst. Väidetavalt üks keisriproua armuke.

Titius Proculus, Pompeius Urbicus, Saufeius Trogus, Juncus Vergilianus, Sulpicius Rufius, Decrius Calpurnianus: Messalina väidetavad armukesed ja kaasosalised.

Helvia, Cotta ja Fabius: veel kolm meest, kes võidi hukata koos Messalinaga.

Plautius Laternaus: Claudiusse kõige tuntuma väejuhi vennapoeg. Sai süüdistuse koos Messalinaga, kuid talle anti armu.

Suillius Caesonius: kardetud süüdistaja Publius Suilliusse poeg. Sai süüdistuse koos Messalinaga, kuid talle anti armu.

Nero naised

Claudia Acte: vabakslastu, kellega Nerol oli kirglik armusuhe.

Poppaea Sabina Noorem: Nero armuke ja Messalina omaaegse rivaali Poppaea Sabina Vanema tütar. Nero lahutas Octaviast, et temaga abielluda.

SISSEJUHATUS

1798. aastal otsustas Pariisi kirjastaja Pierre Didot laiendada haaret ja hakata tegelema pornograafiaga. Ta tellis kuusteist üksikasjalikku gravüüri, mis kujutasid eri seksipoose, kõige lihtsamatest muljetavaldavalt atleetlikeni. Et asi stiilseks jääks, ümbritses ta kogu ettevõtmise topeltannuse ajaloolise väärrikusega.* Pealkiri kuulutas (ekslikult), et väljaanne pidavat põhinema renessansiaja kurikuulsaimal erootilisel teosel „I Modi“ ehk „Asendid“. Katoliku kirik pidas seda kuueteistkümnest gravüürist ja kuueteistkümnest sonetist koosnenud kogumikku nii hädaohtlikult avameelseks, et selle mõlemad tiraažid konfiskeeriti ja hävitati ning teosest ei säilinud muud peale pettumustvalmistavate katkete ja skandaalse maine.¹ Didot lisas igale poosile Kreeka-Rooma müütidest või ajalooost võetud klassikalise nimetuse ja paar lehekülge pseudointellektuaalseid ajaloolisi seletusi: VI pilditahvlil paneb Herakles mängu oma kuulsa jõu ja tõstab Deianeira maast lahti, X tahvel kujutab Bacchust armatsemas pea peal seisva Ariadnega ning XVII tahvlil võib näha, kuidas Aeneas põlvitavat Didot selja tagant sõrmedega erutab.

XIV poosi nimi on Messalina. Me leiame end Rooma lõbumajast, kus Messalina – teadaoleva maailma valitseja keiser Claudiuse abikaasa – lamaskleb lõvialgadega voodil ja teeskleb, et on lihtlabane lõbunaine. Me peaaegu ei näegi, mis nägu on anonüümne musklis klient, kes valmistub talle sisse lükkama, kuid sel pole ka tähtsust. Messalina on jala ta õlale toetanud ja hoiab teda käega seljast, tõmmates

* Raamat pealkirjaga „L'Arétin d'Augustin Carrache, ou recueil de postures érotiques“ avaldati kunstnik Jacques-Joseph Coigny gravüüridega.

meest ligemale. Pilditahvel illustreerib kuulsat lõiku 2. sajandi alguse luuletaja Juvenalise „Kuuendast satiirist“, milles ta väidab, et oma täitmatut seksihimu rahuldada püüdnud keisriproua ootas, kuni abikaasa oli magama jäänud, maskeeris end siis blondi paruka ja pika mantliga ning hiilis Palatinuse künka luksuslikust paleest mööda Rooma pimedaid tänavaid viletsasse lõbumajja.² Seal üüris ta läppunud ja lehkava toa ning pakkus end Lycisca – Väikese Emahundi – varjunime all müügiks. Ta flirtis ja armatses paari mündi eest ja nõustus tõrksalt lahkuma alles hommikul, kui päev koitis ja kupeldaja kannatamatuks muutus. Paleesse naasis ta määrdununa, nahka katmas partnerite higi ja odavate õlilampide tahm, ja rõõmsamana, ehkki polnud Juvenalise väitel veel täiesti rahuldatud.

XIV pilti saatev tekst kirjeldab gravüüril kujutatud naise imekspannavat seksielu. Meile kinnitatakse, et Messalina magatas kõiki oma abikaasa palee vahimehi ja et vaevalt leidis kogu Roomas meest, kes poleks saanud hoobelda, et oli saanud keisri kaasat proovida. Autor väidab, et Messalina laskis muretult mõrvata mehi, kes tema lõpututest nõudmistest kurnatuna ei suutnud või osanud teda enam rahuldada. Tekst lõpeb kinnitusega, et Messalina nimi ei sure iial, vaid jääb sajanditeks elama ning tähistama talitsematu seksijanu ja liiderlikkuses ületamatu mainega naisi.³

Vähemalt selles mõttes oli Didot’l õigus. Pärast seda, kui Messalina aastal 48 hukati, sai ta nimi nümfomaani, *femme fatale*’i ja seksuaalset iha ilmutada julgeva naise võrdkujuks. Keskaegselt Prantsusmaalt pärit illumineeritud käsikirjas võib näha, kuidas märkimisväärselt muretu olekuga Messalina igaveses põrgutules põledes keisrite Tiberiuse ja Caligulaga ägedalt vaidleb, kes neist on suurim patune. Prantsuse revolutsiooni aegsetes pamflettides halvustati Marie Antoinette’i kui uut Messalinat, kuna tema õe, võimuka Napoli kuninganna Maria Carolina kohta väitis üks kommentaator, et too ühendas endas „Messalina kogu nilbuse ja Sappho loomuvastased himud“.⁴ 1920. aastate Suurbritannias läks keegi naine, kes õhutas armukest oma meest tapma, ajalukku kui „eeslinna Messalina“, ja 1930. aastatel trükkis sigarettifirma Player’s Cigarette kogumiskaarte

(„kuulsate kaunitaride“ sarjas), millel punahuuleline Messalina tajutavalt kõrgi ja enesekindlana veiniklaasi põrandale tühjaks kallates kušetil lamaskleb, kleit ühelt õlalt maha vajunud. 1977. aasta filmi „Messalina, Messalina!“ plakat kujutab nimategelast tuunikas, mis ta selja kuni reiteni paljaks jätab; reklaamlause lubab vaatajale „kõige täitmatuma meesteneelaja armuseiklusi“. Messalinast oli saanud „häbitu naise“ arhetüüp, meeste fantaasiate ja hirmude kohtumispunkti koletislik kehastus.

Messalina pärand lääne kultuuriteadvuses pole põrmugi üllatav, kui arvestada, millisel kombel kohtlesid teda antiikallikad. Pärast hukkamist tabas keisri abikaasat *damnatio memoriae*: tema nimi raiuti mälestussammastelt maha, tema kujud peksti puruks ja ta maine jäi kaitseta. Meessoost ajaloolased, luuletajad ja isegi teadlased said vaba voli teha, mida vähegi suutsid, süüdistada Messalinat abielurikkumises, ahnuses, prostitueerimises, topeltabielus ja mõrvas, ning elada selle käigus välja muret naiste moraali ja võimu pärast.

Messalina loo üheaegne hävitamine ja moonutamine muudab ta elukäigu täpse ja „faktilise“ taastamise raskeks. Paljugi jääb vaieldavaks, sealjuures on kahtluse all isegi kõige põhilisemad faktid. Piisab ainsast näitest: Messalina oletatavad sünniaastad ulatuvad aastast 17 pKr kuni koguni 26. aastani. Naise puhul, kes tõenäoliselt kolmekümnendat sünnipäeva ei näinudki, on peaaegu kümnendi pikkune lahknevus määrava tähtsusega. Kui võtta Messalina sünniaastaks 17, oli ta 38. aastal Claudiusega abielludes umbes kakskümmend üks aastat vana ja umbes kolmekümne ühe aastane, kui ta 48. aastal suri. Kui aga uskuda, et ta sündis aastal 26, oli ta abielludes alles kolmeteistkümnenaastane ja surres kõigest 22 aastat vana. See omakorda mõjutab ilmselt ka seda, kuidas teda ja ta tegusid analüüsida. Oli ta neitsi, kes pandi mehele endast üle kolme korra vanemale abikaasale? Oma seksuaalsust avastav teismeline? Tüdruk, kel jäid mõistmata õukonna poliitilised intriigid, mis tal kaugelt üle pea käisid? Või hoopis oma seksuaalsest mõjuvõimust suurepäraselt teadlik noor naine, kes oskas parimate intrigaanidega võrdväärselt salaplaane punuda?

Kas Messalina on seega ajaloolase jaoks lootusetu juhtum? Võib-olla olen ma erapoolik, kuid julgeksin väita vastupidist.

Antiikmaailma mõõdupuu järgi elas Messalina ajal ja paigas, mille kohta meil on tohutul hulgal andmeid. Ta surmale eelnenud ja järgnenud sadakond aastat on vahest läänemaailma ajaloo kõige paremini dokumenteeritud periood enne renessanssi. Tolleaegset Rooma ühiskonda iseloomustas tohtu avalik ja demonstratiivne kirjaoskus. Selle ühiskonna asukad elasid linnakeskkonnas, mis oli kirjasõnaga üleküllastatud: seaduseid ja edikte graveeriti kivile või pronksile; järelehüüded kadunutele tahuti maanteid äärestavatele hauasammastele; tahvlid tutvustasid isikuid, keda kujutasid ülesseatud raidkujud, ning lugesid üles nende saavutusi; iga tühja seinapinda katvad grafiitod andsid teada, kellest eemale hoida, kelle poolt hääletada – ja kellega seksida.

Haritud inimesed oskasid lugeda ja kirjutada, nii ladina kui ka kreeka keeles. Nad teadsid peast kogu kirjanduse kullafondi – Homeroose eeposeid, Aischylose tragöödiaid, Demosthenese kõnesid – ja pikkisid rahuloleva familiaarsusega oma kirjadesse tsitaate. Kirjavahetus oli lakkamatu. Kirjad kujutasid endast impeeriumi halduse selgroogu: tänu Augustuse loodud keiserlikule postiteenistusele (*cursus publicus*), mis käske ja ettekandeid risti ja põiki läbi impeeriumi toimetas, oli Rooma hiigelvalduste keskne juhtimine üldse võimalik. Samal ajal hakkas kirjavahetus sedamööda, kuidas Cicero ja Plinius Noorem kogusid ja avaldasid tohutul hulgal oma erakirju, omaette kirjandusvormiks muutuma. Kapitoolumil säilitas senati arhiiv tulevaste põlvede õpetuseks protokolle, kohtuotsuseid ja eeskirju.

Lokkas ka ladinakeelne kirjandus: oma „Aeneisega“ kinkis Vergilius Roomale viimaks kreeklaste eepostele väärilise vastukaalu; Catullus ja Ovidius väljendasid elegeilist igatsust kättesaamatute kallimate vastu; Horatius, Persius ja Juvenalis viisid täiuseni uue sapise ja Roomale iseloomuliku satiirižanri. Esimest sajandit enne ja pärast Kristust hakati peagi tunnustama kui kirjanduse kuldajastut ja selle perioodi tekstid säilisid läbi kristliku keskaja sajandite kloostrite raamatukogudes, kus mungad neid üha uuesti ümber kirjutasid, kas lugupidamisest nende

kirjandusliku väärtuse vastu või „õige klassikalise ladina keele“ õppevahenditena.

Messalina ajastu jättis füüsilisse keskkonda samavõrra püsiva jälje kui kirjandusmaastikule. Impeeriumi eliit püstitas mälestusmärke, mis olid mõeldud ajahambale vastu pidama. Paljud neist põimiti hiljem katoliku kiriku Igavese Linna koesse, vanade jumalate templitest said uute jumalate kirikud, kaared ja sambad leidsid uue otstarbe peeni *palazzo*'sid ehtides. Muudes paikades juhtus Messalina-aegse Itaalia keskkond paremini säilima. Vesuuvi purse aastal 79 pKr oli küll Pompei elanike jaoks katastroof, kuid tarretas Rooma linnade ja villade elu ajakapslis sellisena, nagu see 1. sajandi keskpaigas *tegelikult oli*, mitte jäädvustamiseks kavandatu ja pakendatuna.

Nende üpris erilaadsete allikate põhjal saame kokku põimida üllatavalt üksikasjaliku pildi maailmast, kus elas Messalina; selle seadustest, ühiskonnastandardidest, poliitilistest institutsioonidest ja perekondlikest võrgustikest, selle majandamisviisidest, väljanägemisest, ideaalidest ja hirmudest. Kui me mõistame keskkonda, kus Messalina elas – ja kus kirjutati tema esimesed elulood –, võime sealt kaugemale liikuda, küsides, kas meile jutustatud lood on usutavad, ja seal, kus need pole, uurida eelarvamusi ja varjatud põhjuseid, mis võisid nende väljamõtlemist mõjutada.

See protsess on vaevanõudev, kuid sellest on kasu. Mõnikord räägivad väljamõeldised, mida ühiskond enda kohta kokku kirjutab, sellest ühiskonnast sama palju kui faktid. Võib-olla isegi rohkem. Sündmused võivad toimuda juhu tahtel, kuid maailmas, kus valitses suuline ajalugu ja kirjatarbed olid kallid, nõudis loo koostamine teadlikku või alateadlikku sihikindlat väljamõtlemist ja valiku tegemist.

Messalinast jutustatavaid lugusid on raske üle trumbata. Ta hukutab ühe Rooma rikkaima ja võimukama mehe, kuna himustab tema aeda; ta tapab mehi, kes keelduvad temaga magamast; ta esitab Rooma kuri-kuulsaimale prostituudile 24-tunnise seksuaalse vastupidavuse väljakutse – ja võidab selle; ta kavandab vandenõu keisri kukutamiseks ja *abiellub* avalikult oma armukesega, kui ta abikaasa linnast eemal viibib.